

тварин”, “назви частин тіла тварин”); рослинний світ (“назви рослин”, “назви частин рослини”); артефакти (“споруди”, “механізми”, “предмети побуту”); природні об’єкти (“назви рельєфу”); абстрактні поняття (“доля”, “життя”). Перспективним є зіставне дослідження лексико-семантичної групи “посуд” з метою аналізу мотиваційних моделей та культурно-аксіологічної семантики посудних номінацій в обох мовах.

Л і т е р а т у р а :

1. Балла М.І. Новий англо-український словник / Микола Іванович Балла // У складі АBBYY Lingvo 12.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Костянтин Тимофійович Баранцев. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Перун, 2005 // У складі АBBYY Lingvo 12.
4. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое / Владимир Григорьевич Гак // Метафора в языках и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11–26.
5. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / Владимир Григорьевич Гак. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
6. Гуцульські говірки. Короткий словник / [Відп. ред. Я. Закревська]. – Львів: Обласна книжкова друкарня, 1997. – 232 с.
7. Лисенко А. С. Словник поліських говорів / Афанасій Силович Лисенко. – К.: Наукова думка, 1974. – 260 с.
8. Матеріали до словника буковинських говірок. – Чернівці: Чернівецький держ. ун-тет, 1972. – Вип. 3. – 86 с.
9. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / Вероника Николаевна Телия // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 173–190.
10. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира / Светлана Михайловна Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1. – М.: Языки славянской культуры. – С. 112–128.
11. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 62–267.
12. Свешникова Т. Н. К функциям посуды в восточнороманском фольклоре / Т. Н. Свешникова, Т. В. Цивьян // Из работ Московского семиотического круга. – М.: Языки русской культуры, 1997. – С. 345–375.
13. Шанский Н. М. В мире слов / Николай Максимович Шанский. – М.: Просвещение, 1971. – 255 с.
14. Collins English Dictionary // У складі АBBYY Lingvo 12.
15. Cope W. A Glossary of Hampshire Words and Phrases / William Cope. – L.: Trubner, 1883. – 104 p.
16. Patterson W.H. A Glossary of Words in Use in the Counties of Antrim and Down / William Hugh Patterson. – L.: Trubner, 1880. – 118 p.
17. Chope P. The Dialect of Hartland / Pearce Chope. – L.: Trubner, 1891. – 124 p.
18. Wilkinson P. A thesaurus of traditional English metaphors / Paul Wilkinson. – L.; N.Y.: Routledge, 1993. – 490 p.
19. Wright J. The English Dialect Dictionary. – Vol. 1-6 / Joseph Wright. – L.: Published by Henry Frowde, 1898–1905.

*Барбанюк О. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ЗНАКОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СУБ’ЄКТА МОВЛЕННЯ ЯК ФАКТОРА ЕґОЦЕНТРИЗМУ В СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ

У мовознавстві останніх десятиліть спостерігається активізація наукової думки до вивчення людського фактора як пояснювального наукового принципу [2; 5; 14]. Антропоцентризм як пріоритетний принцип сучасних мовознавчих розвідок (Е. Бенвеніст, В. фон Гумбольдт, Ю. С. Степанов, В. О. Гурєєв, Д. Д. Гергокаєва) характеризує, на думку О. С. Кубрякової, тенденцію поставити людину на чолі всіх

теоретичних передумов; людина визначає “перспективи аналізу тих чи інших явищ і його кінцеву мету” [11, 212]. Поштовхом до формування антропоцентричної парадигми в лінгвістиці стало осмислення необхідності розмежування двох аспектів розгляду факторів мови, які були позначені В. О. Звегінцевим як мова в її стані й мова в її діяльності [7, 164]. Мова, на думку В. О. Гурєєва, “відображає в своїй системі антропологічні “сліди” [8], адже це конститутивна ознака людини, що характеризується чіткою орієнтацією на суб’єкта [6].

Ідеї антропоцентричної концепції мови пов’язані з проблемою суб’єктивності, яку пов’язують з егоцентризмом у широкому (В. фон Гумбольдт, Ю. С. Степанов) та вузькому розумінні (К. Бюлер). Очевидно тому антропоцентричний ракурс дослідження мовних явищ – вивчення мови у процесі її реалізації – був визначений як “суб’єктивність у мові” (Е. Бенвеніст), як власне “антропоцентричний принцип” (Ю. С. Степанов), адже вихідним постулатом парадигми лінгвістичних учень є визнання можливості мовця привласнювати собі мову в процесі її реалізації [14, 50].

Егоцентричний принцип у семантичній системі визначено Ю. С. Степановим як теорія трьох типів граматичної абстракції (номінації, предикації, локації), що характеризує всю граматичну систему і мову в цілому, оскільки, на думку вченого, мова виконує три функції: 1) номінативну – називає і класифікує, 2) предикативну – зв’язує висловлювання між собою, 3) локативну – встановлює зв’язок з простором і часом [14, 122]. У цій площині варто назвати також дослідження О. М. Шелякіна про антропосуб’єктне уподібнення реалій внутрішнього світу реаліям зовнішнього егоцентризму людської свідомості [16].

Проблемі егоцентризму у мові присвячена праця Д. Д. Гергокаєвої [6], яка досліджувала зокрема його прояв у лінгвістичному дискурсі. Дослідженням мови та позиції суб’єкта, аналізом лаканівської структурно-семіотичної концепції суб’єктивності займався С. М. Ставцев [13], який стверджував, що суб’єктивність не існує поза мовою, проте не може бути зведеною до площини мови; це є своєрідним “взаємовідношенням, у якому мова є констатуючим полюсом порівняно з полюсом суб’єктивності” [13]. Суб’єктивність, на думку дослідника, є сукупністю відносин, що розгортаються всередині знакової системи мови, “яка визначає культурну ідентичність суб’єкта”. Отже, мова – механізм, що визначає суб’єкт.

Мета статті – проаналізувати способи та засоби вираження суб’єкта мовлення як показника егоцентризму у семантичній системі мови.

Завдання:

- охарактеризувати егоцентризм як семантичний принцип мови;
- визначити роль суб’єкта мовлення в різних типах комунікації.

Термін *егоцентризм* витлумачується у роботах лінгвістів у звуженому та розширеному розумінні. Так, Карл Бюлер належить до тих учених, які розглядають його у вузькому значенні, зосереджуючи увагу лише на егоцентричних дейктиках, орієнтованих на мовця [5, 132–135]. У ширшому розумінні принцип егоцентризму запропонований В. фон Гумбольдтом, який, говорячи про природу кореневих слів, виділяв 2 різні групи, стверджуючи, що “більшість слів наділені описовою чи розповідною природою, не стосуються будь-якої особи, проте в інших випадках, покликання до особи становить головну сутність значення” [7, 113]. Слушним у цьому аспекті є трактування егоцентризму у статті “Мова і мови” І. Бодуеном де Куртене, де учений поділяє егоцентризм на суб’єктивний та об’єктивований. Суб’єктивний егоцентризм, за І. Бодуеном де Куртене, підпорядковується “закону перспективи”,

згідно з яким для людини, що віддаляється від місця подій, розбіжності між предметами стають меншими і зникають, більш віддалене асимілюється і поглинається більш близьким [3, 79]. Під об'єктивованим егоцентризмом дослідник розумів пануючі світогляди взаємовідносин між людьми, між різними групами і класами людського суспільства [там само].

Пізніше дослідники (В. Г. Адмоні, О. В. Бондарко) до позначених егоцентричного характеру почали відносити і дієслівні граматичні категорії особи, часу та відмінку [16, 195]. Так, свого часу О. М. Пешковський назвав такі позначені “суб'єктно-об'єктивними” [12, 81], згодом В. Г. Адмоні – “комунікативно-граматичними” [1, 11], а О. В. Бондарко – “актуалізаційними”, виділяючи серед них “орієнтаційні”, що містять у своїй семантиці відношення до мовця як відправного моменту при вираженні часових і персональних значень [4, 50–60].

Ключове значення надавав егоцентризму і Е. Бенвеніст у своїй статті “Про суб'єктивність у мові”. Під *суб'єктивністю* дослідник розумів передусім здатність мовця представити себе як “суб'єкта” “у тому акті мовлення, де ‘я’ визначає мовця”, усвідомлюючи себе у протиставленні іншим [2]. Таке осмислення мовця виявляється у категоріях особи, власних займенниках, прислівниках, прикметниках, які встановлюють “просторові й часові відношення навколо суб'єкта”. На думку М. М. Тарасова, із уведенням у лінгвістичну термінологію поняття *суб'єктивності* стали розрізняти мовця, реальність якого як істоти є незаперечною, і суб'єкта висловлювання, онтологія якого можлива лише завдяки висловлюванню [15]. Вперше було оприлюднено той факт, згідно з яким суб'єкт висловлювання набуває свого існування лише в акті говоріння, а мова виконує функцію формування суб'єкта [10].

Егоцентричний принцип у семантичній системі мови розвивав у своїх працях Ю. С. Степанов [14], який, про що вже йшлося вище, розробив теорію трьох типів граматичної абстракції (номінації, предикації, локації), де під граматичною номінацією дослідник розумів іменні та дієслівні класи слів, що об'єднані однією й тією семантичною ознакою; під предикацією – абстракцію зв'язків між предметами (також між ознаками та діями), а під локацією – абстракцію відношення людини до місця і часу мовлення [16, 131–136].

У сучасній лінгвістиці принцип егоцентризму у семантичній системі мови трактується дещо ширше, зокрема як будь-який прояв у мовних значеннях покликання на мовця. Проте, слідом за М. О. Шелякіним, розуміючи мовця перш за все як суб'єкта свідомості, принцип егоцентризму можна точніше визначити як вияв у мовних значеннях актуалізації людини як об'єкта свідомості, що є суб'єктом мовлення. Функцію суб'єкта мовлення людина виконує в діалогічному (контактно-адресатному) та монологічному мовленні. Перший тип комунікації здійснюється у мовленнєвій ситуації, до компонентів якої входять мовець, адресат висловлювання, спільне для мовця та адресата місце і час комунікативного акту [16, 200]. Тут мовець виявляється суб'єктом свідомості, який орієнтується в мовленнєвій та просторово-часовій ситуації і організує своє мовлення згідно з комунікативними цілями [16, 202]. У такому розумінні принцип егоцентризму відображається як прояв у мовних значеннях будь-якого позначеного суб'єкта свідомості, що виконує роль мовця (суб'єкта мовлення).

Зупинимось на відображенні у семантичній системі мови деяких типів егоцентризму, де суб'єкт свідомості виступає у ролі мовця (суб'єкта мовлення).

Згідно з позицією М. О. Шелякіна, у семантичній системі мови існують такі типи відображення егоцентричного принципу: *орієнтаційний, подійно-інтерпретуючий,*

інформаційно-інтерпретуючий, інформаційно- актуалізуючий [16].

Орієнтаційний егоцентризм заснований на визнанні й вираженні мовцем свого положення по відношенню до “не-я” у процесі спілкування, а тому залежить від обраних мовцем позицій розгляду “не-я” по відношенню до себе, що і визначає підтипи орієнтаційного егоцентризму: комунікативно-особистий, просторово-локалізуючий, темпорально-локалізуючий. Комунікативно-особистий егоцентризм виявляється у визначенні мовцем учасників/неучасників комунікації шляхом вказування на самого себе чи групу осіб, до числа яких він належить, або на адресата свого мовлення, або на неучасника комунікації [16, 207] і виражається в семантичній системі мови особовими та присвійними займенниками. Відображення егоцентризму здійснюється шляхом установа мовцем характеру своїх соціальних та особистих відносин, мовленнєвої поведінки та контакту з іншими особами в комунікативному процесі, що відображається в мові у семантичних формулах та засобах спілкування [там само]. Цей підтип виражається також сталими висловами, ввічливими звертаннями, фамільярністю, звертанням за іменем та по батькові. Просторово-локалізуючий егоцентризм як підтип орієнтаційного реалізується у процесі визначення мовцем свого місця перебування щодо ступеня віддаленості предметів дійсності, виражаючись у мові за допомогою дейктичних слів. Темпорально-локалізуючий егоцентризм спрямований на встановлення мовцем місця події щодо теперішнього свого буття, виявляючись у часі акту мовлення як постійний орієнтир для мовця через граматичні й лексичні одиниці зі значенням локалізації подій у часі щодо цього орієнтиру [16, 208].

Відображення *подійно-інтерпретуючого* егоцентризму виражається у характеристиці мовцем події, про яку повідомляється, та її компоненти [там само], що відображає багатогранність аспектів, з позиції яких мовець інтерпретує подію, зокрема:

– в аспекті істинності / хибності щодо реальної дійсності, реалізуючись у мові за допомогою стверджувальних / загальнозаперечних речень;

– з позиції достовірної/недостовірної інформації про подію та її компоненти, реалізуючись у мові в моделях запитальних та стверджувальних речень;

– з огляду на відношення до об’єкта дійсності як до події об’єктивної дійсності, що граматикується у мові дійсним способом; як до події суб’єктивної дійсності, що виражається через дієслова в умовному способі; як до ментальної події, що маркована дієсловами наказового способу;

– з позиції знання мовця про подію, що відображується у мові за допомогою модальних слів на позначення різного ступеня достовірності чи проблематичності інформації;

– з позиції раціонально-ціннісного підходу, що маркується в мові особливим класом слів, словосполучень, оцінно-подійних речень;

– з позиції експресивної інтерпретації події, що виявляється у позначеному впливі на слухача/читача за допомогою тих мовних знаків, які виражають психічні й фізичні стани мовця; таке вираження завжди супроводжується позитивною чи негативною оцінкою;

– з позиції пріоритетно-сислової інтерпретації, що в мові виражається в дієсловах активного чи пасивного стану позначення суб’єкта або об’єкта [16].

Інформаційно-інтерпретуючий егоцентризм постає як спосіб уявлення мовцем повідомлень про дійсність [16, 230]. Ці способи демонструють різні погляди, з позицій

яких мовець характеризує своє повідомлення, і можуть бути згруповані у такі різновиди: 1) інформаційно-авторизована інтерпретація, яка стосується представлення мовцем своїх повідомлень за їхньою приналежністю до певного джерела інформації; 2) інтерпретація мовцем свого повідомлення з огляду на особливості варіювання мовного вираження; 3) інтерпретація мовцем своїх повідомлень щодо їх смислових відношень і зв'язків між собою у тексті для активізації уваги адресата на певні інформаційні компоненти викладу, що виражається в мові за допомогою метатекстових слів і словосполучень, особливих дієслів, синтаксичних конструкцій.

Відображення *інформаційно-актуалізуючого* егоцентризму має на меті виділення мовцем у своїх власних повідомленнях найбільш значимих, актуальних для партнера з комунікації частин інформації, що виявляється в інформативному розподілі на тему (менш значиму частину) та рему (найбільш значущу частину інформації) у рамках контексту [16, 232]. Це досягається шляхом використання спеціальних мовних засобів: порядку слів, інтонації, фразового наголосу, синтаксичних конструкцій.

Висновки. Охарактеризувавши принцип егоцентризму в різних трактуваннях, важливим є його визначення в першу чергу щодо людини як об'єкта свідомості, яка виступає у ролі суб'єкта мовлення. Визначивши роль суб'єкта мовлення у різних типах комунікації та проаналізувавши способи та засоби його вираження як показника егоцентризму у семантичній системі мови, очевидним є той факт, що мовець виявляє себе як суб'єкт свідомості, який організує своє мовлення згідно з комунікативними цілями.

Л і т е р а т у р а :

1. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка / Владимир Григорьевич Адмони. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1955. – 391с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 447с.
3. Бодуэн де Куртене И. А. Избранные труды по общему языкознанию / Иван Александрович Бодуэн де Куртене. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – Т. 2. – С. 79.
4. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / Александр Владимирович Бондарко. – Л.: Наука, 1976. – 255 с.
5. Бюлер К. Теория языка / Карл Бюлер. – М.: Прогресс, 1993. – 501 с.
6. Гергокаева Д. Д. Эгоцентризм лингвистического дискурса (на материале русского, английского, карачаево-балкарского языков): дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.19 "Теория языка" / Гергокаева Джамилят Джамаловна. – Нальчик, 2008. – 212 с.
7. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 398 с.
8. Гуреев В. А. Языковой эгоцентризм в новых парадигмах знания / В. А. Гуреев // Вопросы языкознания. – 2004. – № 2. – С. 57–67.
9. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория / Владимир Андреевич Звегинцев. – М.: Эдиториал УССР, 2001. – 248 с.
10. Кирилина А. В. Постструктуралистский взгляд на язык / А. В. Кирилина // Фердинанд де Соссюр и современное гуманитарное знание: Сб. статей / РАН. ИНИОН. Центр гуманитар. науч.-информ. исслед. Отдел языкознания. – [Редкол.: Кузнецов В. Г., Опарина Е. О., Ромашко С. А.]. – М., 2007. – 172 с.
11. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М.: Институт языкознания РАН, 1995. – С. 212.
12. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / Александр Матвеевич Пешковский. – Изд. 7-е. – М.: Учпедгиз, 1956. – С. 466–468.
13. Ставцев С. Н. Язык и позиция субъекта: Лакановская структурно-семиотическая концепция субъективности / С. Н. Ставцев // Формы субъективности в философской культуре XX века. – СПб: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 62–78.
14. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания: учебное пособие для филологов / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.

15. Тарасов М. М. Постструктуралистические основы современной теории текста: Дисс. ... кандидата фил. наук: 10.02.19 "Теория языка" / Тарасов М. М. – М., 2006. – 154 с.
16. Шелякин М. А. Язык и человек: к проблеме мотивированности языковой системы: учебное пособие / М. А. Шелякин. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 296 с.

Вялікова О. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КЛАСИЧНІ Й НОВІ ТЕХНІКИ ПИСЬМА В СУЧАСНІЙ ПОЕТИЦІ

Сучасна поетика перебуває під впливом ситуації постмодерну, яка не тільки вносить свої корективи до бачення і тлумачення виражальних засобів, але й сприяє новому розумінню самого терміна “виражальні засоби сучасної поетики” [6; 12; 23]. У лінгвістиці назріло питання класифікації наявних визначень термінів “виражальні засоби” та “стилістичні прийоми”, а також систематизації основних підходів до їхнього розуміння.

Сучасна українська стилістика (Мацько Л. І., Пентилюк М. І., Пономарів О. Д. та ін. [10; 13; 14]) визначає терміни “виражальні засоби” та “стилістичні прийоми” як мовні засоби, що виконують ідейно-естетичне навантаження, проте єдиного погляду щодо природи, термінологічного визначення та класифікації стилістичних фігур учені й до сьогодні не досягли [16, 452; 9, 318].

Мета статті – простежити динаміку розвитку термінопонять “виражальні засоби” та “стилістичні прийоми” крізь призму постмодернізму.

Завдання статті:

- проаналізувати визначення термінопонять “виражальні засоби” та “стилістичні прийоми” у сучасній поетиці;
- класифікувати виражальні засоби та стилістичні прийоми;
- виявити зміни у співвідношенні між виражальними засобами та стилістичними прийомами з огляду впливу ситуації постмодерну на сучасну поетику.

Наразі у стилістиці тлумачення термінів “виражальні засоби” та “стилістичні прийоми” не є однозначними [1; 7; 11; 15; 17; 24; 25]. Сформувалися три протилежні підходи до визначення термінів “виражальні засоби” та “стилістичні прийоми”: 1) *дифузний (диференційний підхід)* (І. В. Арнольд, І. Р. Гальперін, А. Н. Мороховський, О. П. Воробйова, Н. І. Лихошерст, М. М. Кожина та ін.), представники якого наводять комплексну класифікацію “виражальних засобів” та “стилістичних прийомів”; 2) *інтегративний підхід* (В. А. Кухаренко, Ю. М. Скребнев, Л. І. Тимофеев та С. В. Тураєв, В. В. Одинцов, Л. І. Мацько та ін.), прибічники якого тяжіють до поєднання понять “виражальні засоби” та “стилістичні прийоми” або до інтеграції одного поняття у склад іншого; 3) *синтетичний підхід* (М. Н. Епштейн, Ільїн І. П., Павличко С., Л. І. Белехова та ін.), виникнення якого зумовлено ситуацією постмодерну, де простежується нове бачення поетичних прийомів.

1. В рамках *диференційного підходу* виконано роботи зі стилістики І. В. Арнольд та І. Р. Гальперіна [1; 24]. У своїй праці зі стилістики І. В. Арнольд розглядає стилістичні засоби як дві опозиції: зображувальні й виражальні та виражальні засоби й стилістичні прийоми. Зображувальними засобами мови при цьому називаються всі